

Mirko Marković

Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, 278 str.

Mirko je Marković ugledni geograf koji se tijekom dugogodišnje znanstvene karijere najviše bavio istraživanjima starih zemljovida Hrvatske i Bosne i Hercegovine, starih planova gradova te migracija stanovništva na području Hrvatske u 16. i 17. stoljeću. Iz toga su proizašla kapitalna djela *Descriptio Croatiae. Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata* (Naprijed, Zagreb, 1993) s reprodukcijama starih zemljovida te također *Descriptio Bosnae et Hercegovinae* (AGM, Zagreb, 1998), zatim *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama* (AGM, Zagreb, 2001) i *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Golden marketing, Zagreb, 2002). Od godine 2002. u izdanju nakladničke kuće "Jesenski i Turk" M. Marković objavio je desetak knjiga u kojima obrađuje povijest naselja i stanovništva pojedinih dijelova Hrvatske. U tom nizu izišla je i ova knjiga poduljega naslova *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*. U njoj autor obrađuje povijesnu antičku toponimiju na tlu današnje Republike Hrvatske, dakle imena naselja, rijeka i planina kako su zabilježena u djelima antičkih pisaca pristupivši građi, kako sam kaže, interdisciplinarno i namijenivši je širem krugu čitatelja.

U uvodu autor sažeto i kompetentno iznosi povijest proučavanja antičke toponimije naših krajeva u sklopu razvoja geografske znanosti. Brojna izdanja temeljnoga geografskog djela u srednjemu vijeku (čiji je izvornik izgubljen) Ptolemejeve *Geografije* dopunjavana su komentarima i tako su unošene promjene zemljopisnih imena u odnosu na antičko doba. Nizozemski znanstvenik Abraham Ortelius kao *Additamentum* svojem atlasu *Theatrum orbis terrarum* izdao je godine 1590. zemljovid *Pannoniae et Illyrici veteris tabula*, pri izradi kojega su bili konzultirani i istaknuti hrvatski znanstvenici Petar Kopic, Božo Bonifačić i Martin Rota Kolunić. Drugo je važno djelo istoga autora *Synonymia geographica sive populorum, regionum, insularum, urbium, oppidorum, montium & nomina*, izdano u Antwerpenu godine 1573., potaklo istraživanje ubicacija antičkih toponima u odnosu prema imenima suvremenih naselja. U njemu su abecednim redom popisana sva zemljopisna imena koja se navode u njegovu atlasu. Uza svako ime stoji podrijetlo, značenje i prvi spomen, a obuhvaćeno je oko 200 starijih i novijih toponima s područja Hrvatske, pa M. Marković zaključuje da je to "prvi poznati etimološki rječnik antičkoga i novijeg zemljopisnog nazivlja naše zemlje." (str. 14). Autor je istaknuo zaslužnost mnogih struka za produbljivanje spoznaja o antičkoj toponimiji naših krajeva te u bilješkama i literaturi naveo najrelevantni-

je radove iz područja antičke povijesti, klasične filologije, arheologije, etnografije, jezikoslovlja i onomastike brojnih naših istaknutih istraživača (M. Suić, D. Rendić-Miočević, M. Zaninović, I. Bojanovski, S. Čače, L. Margetić, G. Novak, A. Mayer, P. Skok, R. Katičić, P. Šimunović i mnoge druge)¹. Na taj je način onomastika prikazana kao sjecište interesa mnogih struka: klasične filologije, koja je započela s kritičkim izdanjima antičkih autora, pokretanjem zbirke antičkih natpisa, tzv. CIL (Corpus inscriptionum Latinarum); filologije, koja je iznijela na svjetlo etimološke rječnike i rasprave, zatim spoznaje o ilirskoj toponimiji i antroponimiji te jeziku; arheologije, koja istražuje antičke lokalitete i prometnice; povijesti, koja razmatra širok raspon tema od etničkih zajednica, naselja, kolonizacije, običaja u antičko doba i sl. Premda je M. Marković zamislio sustavnu kulturno-povijesnu monografiju iz ovoga područja, nije želio izlaziti iz okvira svojih kompetencija, tako da je jezikoslovna obrada antičke ilirsko-rimske toponimije svedena na citiranje ilirskih etimologija.

U drugom poglavlju M. Marković (str. 27–57) nabraja kronološkim redom primarna vrela za studij antičke toponimije današnjih hrvatskih zemalja, a to su onimi sadržani u djelima grčkih, zatim rimskih pisaca i u kasnorimskim itinerarima (ovdje donosi preslike zemljovida ilirskih i panonskih naselja na “petoj tabli Europe” Klaudija Ptolemeja i Peutingerove table od Istre do Cavtata). Od grčkih vrela navedeni su: Hekatej iz Mileta, Herodot, Tukidid, Efor iz Kume, Timej, Teopomp s Hija, Pseudo-Skilak, Apolonije Rođanin, Pseudo-Skimno i Diodor Sicilski. Spomenuti rimski pisci su: Polibije, Tit Livije, Apijan, Strabon, Plinije Stariji, Pomponije Mela, Klaudije Ptolemej i onimi u njihovim djelima, a od kasnorimskih itinerara Peutingerova tabla, Antoninov itinerar, djelo Anonima iz Ravene i Gvidona. U ovom poglavlju očituje se slabost koja se provlači kroz cijelu knjigu, a to su prečeste tiskarske pogreške, među kojima su najveći propusti u bilježenju onima u izvorniku grčkim alfabetom, pri čemu niti jedan nije ispravno naglašen, odnosno svaki nosi po dva ili čak tri naglaska, tako da bi upotrebljiviji bili da su transkribirani latinicom.

¹ Na žalost, autor u literaturu nije uvrstio radove izišle nakon 1990., kao npr. Slobodana Čače o antičkoj Liburniji (od većih njegovih radova spominjem: Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139–141). U: *Radovi*, Razdio povijesnih znanosti, 32 (19), Filozofski fakultet Zadar, Zadar, 1993, 1–36; Civitates Dalmatiae u “Kozmografiji” Anonima Ravenjanina. U: *Diadora*, 15, Zadar, 1993, 347–440. (Isto izišlo u izdanju Arheološkog muzeja u Zadru, 1995); Dalmatica Straboniana (Strabon, Geogr. 7,5,5). U: *Diadora*, 16–17, Zadar, 1995, 101–134.) i Radoslava Katičića kako o antičkim temama tako i o jezičnim i civilizacijskim temeljima u hrvatskoj kulturi (*Illyricum mythologicum*. Izd. Antibarbarus, Zagreb, 1995.; *Uz početke hrvatskih početaka. Filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*. Izd. Književni krug, Split, 1993.; Drugi jezici u povijesti hrvatskoga. U: *Suvremena lingvistika*, 43–44, Zagreb, 1997, 109–116.; *Na kroatističkim raskrižjima*. Izd. Hrvatski studiji, Zagreb, 1999.), zatim brojne onomastičke priloge koji izlaze u ovom časopisu itd.

Knjiga ima 11 poglavlja, a gotovo svako počinje potpoglavljem u kojem su iznesene opće napomene. Treće poglavlje nosi naslov *Imena zemalja i pokrajina* (str. 59–77) i u njem su obrađeni: a) Ilirik i Panonija, b) Jadranska zona i c) Pokrajine panonske zone. U prvom dijelu autor ukratko donosi pregled etimologija etnonima *Ilir*, uvid u pitanje prapostojbine Ilira, značenje sintagme u antičkih pisaca “*Illyrii proprie dicti*” i proces romanizacije Ilirika i Panonije potvrđen u sačuvanoj ilirskoj i panonskoj antroponimijskoj građi sa zaključkom da su seobu naroda u pravilu preživjeli makrotoponimi Ilirik, Istra, Liburnija, Dalmacija i Panonija. U b) dijelu M. Marković analizira imena ilirskih plemena i njihovih teritorija prema antičkim vrelima. Obrađuje etnonime Histri, Japodi, Liburni, Dalmati i neke slabije poznate na priobalnome području, a na području Panonije etnonime Kolapijani, Andizeti, Jasi, Oserijati, Varcijani, Breuci, Kornakati, Amantini te keltske Taurisci i Skordisci.

Najopširnija poglavlja, jer su i najdokumentiranija, jesu četvrto *Imena naselja uz jadransku obalu* (str. 79–123) i peto poglavlje *Imena jadranskih otoka* (str. 125–145). Oba su raščlanjena na istarska, liburnska i dalmatinska (dalmatska) naselja, odnosno otoke. U četvrtom poglavlju načelo opisa naselja ravna se smjerom rimskih prometnica. Uz ime naselja autor navodi varijantne oblike toponima u antičkih pisaca, navodi status naselja u rimsko doba, njegov predrimski kontinuitet na temelju arheoloških nalaza ako postoji, zemljopisni položaj, probleme oko ubikacije ako ih ima, poneku zanimljivost i etimologiju toponima u većini slučajeva prema dvotomnom djelu A. Mayera *Die Sprache der alten Illyri-er* s kraja pedesetih godina prošloga stoljeća. Peto poglavlje započinje pregledom antičkih predodžbi o Jadranskome moru i predloženih etimologija talasonima *Adria*. Nakon toga slijedi informativno nizanje imena otoka podijeljenih na istarske, liburnske i dalmatske s podacima o nesonimima iz antičkih vrela, arheološkim nalazima i etimologijama i sa zaključkom kako su antički pisci najbolje poznavali dalmatske otoke (od otoka Boa (Čiovo) do Elafita).

Obrada toponimije u unutrašnjosti slijedi u šestom poglavlju *Imena naselja u unutrašnjosti Ilirika* (str. 147–163) raščlanjenome na: Japodska naselja i Naselja u zaleđu dalmatskoga primorja. Opis toponimije također slijedi rimske prometnice koje vode od Japodije kroz zagorske krajeve Dalmacije, s mrežom cesta na tom području, do Epidaura.

Na početku sedmoga poglavlja naslovljenoga *Imena naselja u panonskom dijelu savsko-dravskog međurječja* (str. 165–183) M. Marković naglašava različitost antičkih naselja na ovom uglavnom ravničarskom području u relativno vlažnom podneblju, gdje su građevni materijali bili drvo i zemlja, za razliku od onih opisanih u prethodnim poglavljima. Imena panonskih naselja poznata iz rimskih vrela i ovdje su obrađena trasom dviju glavnih prometnica koje su vodile dolinama Save i Drave od zapada prema istoku po ustaljenoj shemi opisa. U zaključ-

ku autor navodi još jednu važnu razdjelnicu, a to je keltski utjecaj od 4. st. pr. Kr. koji se naslojio na panonsku toponimiju. Nju su, potom, Rimljani romanizirali, a do nas je doprlo samo nekoliko toponima, kao npr. Siscia, Sirmium i potamonimi: Mrsunja (Marsonia), Bosut (ili Bosna?) (Ad Basante), Urbanus (Vrbas), Ulca (Vuka), dok je većina propala u doba seobe naroda.

Najmanja su poglavlja osmo *Imena rijeka* (str. 185–194) i deveto poglavlje *Imena gora* (str. 197–203). Na prijepisu Ptolemejeve “pete karte Europe” zabilježene su velike rijeke Danuvius, Saus, Dravus i Savario (Mura). Rimskom zaslugom keltsko ime Danuvius ili Danubius nadvladalo je u starijim antičkim vrelima zabilježeno ime Ister, za koji se vjerovalo da jednim rukavcem utječe u Pont (Crno more), a drugim u Jadran. Na ilirskome tlu u antičko doba poznate su rijeke s imenima koja znamo i danas: Kolapis (Kupa), Oineus (Una), u primorskom pojasu: Arsia (Raša), Iader (Jadro), Naron (Norin, pritok Neretve), dok su ostale nakon doseobe Hrvata primile novo ime: Zrmanja, Krka i Cetina. Oronimija Hrvatske u antičkih autora još je slabije zabilježena od hidronimije. Više se puta u vrelima spominje Albion, Albanon, Albia kao dominantan gorski lanac, koji imenom i smještajem predstavlja inačicu i nastavak Alpa, a ime kojega nije preživjelo. Ilirska imena gora živjela su među domaćim stanovništvom i s njime dijelom zgasnula, a dijelom preživjela u jeziku planinskih stočara na našem i susjednim područjima, koji su se zadržali na teško dostupnim terenima nakon seobe naroda.

U pretposljednem poglavlju, koje je naslovljeno *Problem prijelaza antičke toponimije u jezičnu svojinu Hrvata* (str. 205–216), nema jezikoslovnog osvrtta, premda bi se takav, sudeći prema naslovu, trebao tu nalaziti. Premda se, s lingvističkoga gledišta, neprihvatljivo govori na dva mjesta o dalmatinskom jeziku “koji je proizišao iz simbioze ilirskog i latinskog jezika” (str. 17) te o romanskom jeziku “koji je bio mješavina ilirskog i latinskog” (str. 207), treba istaknuti da je autor pregledno sažeo spoznaje do kojih je došao pretresajući vrela za antičku toponimiju Hrvatske, stavio ih u povijesni kontekst i naglasio kontinuitet između antičkog i pristigloga hrvatskog stanovništva, što je u glavnim crtama podvučeno i u *Zaključku* (str. 219–223).

Knjiga Mirka Markovića napisana je stručno te korektno i na područjima koja su izvan autorova primarnoga znanstvenog interesa, premda u njoj ima propusta koji idu zajedno s nakanom da se monografski opiše predmet koji je u svojoj biti mnogostruk i slojevit, kao što je to slučaj s onimijskom baštinom hrvatskoga područja. Najveća zamjerka ide obilju tiskarskih pogrešaka, a nedostaje i kazalo toponima, kao gotovo nužni dodatak naslovu knjige, jer bi zanimanicima omogućilo lakše snalaženje u knjizi i povećalo joj upotrebljivost.

Ines Schaub Gomerčić